

Жер теліміне құқықты қуәландыратын құжаттар – жер телімінің сәйкестендіру сипаттамаларын көрсететін және жер ресурстарын басқару жөніндегі аумақтық органдардың құқық белгілейтін құжаттардың негізінде жер телімінің меншік иелері мен оны пайдаланушыларға беріледі. Сондай-ақ құқықты қуәландыратын құжаттар қатарына жер теліміне жеке меншік құқығы және уақытша (өтеулі, өтеусіз) жер пайдалану құқығының актілері жатады.

Осы көрсетілген заң талаптарын және құқықтық құжаттардың қажеттілігін еліміздің барлық азаматтары жетік білуі керек. Сонда ғана жерді өз меншігіне алуда заңсыздыққа жол берілмей, басы дауға түспей пайдалануына мүмкіндік болады.

1. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы.

2. <http://pr-hal.kz/?p=3095>

3. Қазақстан Республикасының Жер кодексі, 2003 жылғы 20 маусымдағы №442-II

В данной статье автор рассматривает некоторые вопросы земельных споров в обществе

In this article the author examines some of the issues of land disputes in the community

А. Молдағалиева

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖЕР ҚОЙНАУЫН ПАЙДАЛАНУШЫЛАРДЫҢ ҚЫЗМЕТІНЕ САЛЫҚ САЛУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Еліміз тәуелсіздік алғаннан бері бүкіл әлемдік қауымдастық мемлекеттерінің оған деген назары арта түсуде. Мұндай назардың артуына республикадағы табиғи бай ресурстардың және ең алдымен оның көмір сутегі ерекше роль атқарып отырғаны белгілі. Қазақстан туралы болашақта Парсы шығанағы елдеріне балама бола алатын неғұрлым перспективті аймақ ретінде сөз болуда.

Қазақстан әлемдік энергоресурстарын қалыптастыруға ықпал ететін стратегиялық көмір сутегі қоры бар мемлекеттердің қатарына жатады.

Қазақстан Республикасының салық жүйесінде табиғат ресурстарын, пайдалы қазындыларды, жер қойнауын пайдалануға байланысты бірқатар төлемдер бар, оларды шартты түрде салықтық сипаты бар табиғат ресурстары үшін төленетін төлемдер ретінде бір топқа біріктіруге болады. Оларға үстеме пайдаға салынатын салық, жер қойнауын пайдаланушылардың арнаулы төлемдері, пайдалы қазындыларды өндіру салығы, су үшін төленетін төлем, орманды пайдаланғаны үшін төлем (орман табысы) және басқалары жатады. Аталған төлемдер негізінен ренталық сипатта болады, өйткені олардың пайда болуы мен мөлшерлемелерінің шамасы шығарылатын және шаруашылық қызметте пайдаланатын материалды, шикізатты, минералдық ресурстарды алу, тұтыну, олардың сапасы табиғат факторларымен байланысты болады [1].

Қазақстан Республикасындағы жер қойнауын пайдаланушылардың қызметіне салық салудың мөлшерлемесі және басты көрсеткіштері Қазақстан Республикасының Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы 2010 жылдың 24 маусымындағы Заңы негізінде жүзеге асырылады.

Жер қойнауын пайдаланушыларға белгіленген салық режимі жер қойнауын пайдалануға Қазақстан Республикасының Үкіметі белгілеген тәртіппен жасалынған контрактта айқындалады.

Жер қойнауын пайдаланушыларға салық салудың екі моделі белгіленген:

- бірінші модель жер қойнауын пайдаланушының өнімді бөлу бойынша Қазақстан Республикасының үлесін қоспағанда Қазақстан Республикасының Салық кодексінде көзделген салықтар мен басқа міндетті төлемдердің барлық түрлерін төлеуін көздейді;

- екінші модель жер қойнауын пайдаланушының өнімді бөлу бойынша Қазақстан Республикасының үлесін төлеуін (беруін), сондай-ақ салық заңнамасында көзделген салықтар мен басқа міндетті төлемдердің барлық түрлерін төлеуін көздейді, оларға шикі мұнай, газ конденсатына салынатын рента салығы, шикі мұнайға, газ конденсатына салынатын акциз, үстеме пайда салығы, жер салығы, роялти, мүлік салығы қосылмайды.

Қазақстан Республикасының заңнамасында айқындалған тәртіппен жасалған жер қойнауын пайдалануға арналған келісімшарттардың шеңберінде жер қойнауын пайдалану бойынша операцияларды жүргізген кезде жер қойнауын пайдаланушылар белгіленген барлық салықтарды және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді төлейді. Сол бойынша жер қойнауын пайдалану бойынша операцияларды жүргізген кезде жер қойнауын пайдаланушылардың арнаулы төлемдері мен салықтарын есептеу және төлеу тәртібін белгілейді [2].

Кен орындарын (кен орындары тобын, кен орындарының бір бөлігін) рентабельдігі төмен, қоюлығы жоғары, суланған, шағын дебетті және игерілген санатқа жатқызу тәртібін, олардың тізбесі мен салық салу тәртібін пайдалы қазбаларды өндіру салығы бөлігінде Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайды. Қазақстан Республикасы заңнамасында айқындалған тәртіппен жасалған жер қойнауын пайдалануға арналған контракттар шеңберінде жер қойнауын пайдалану бойынша операцияларды жүргізген кезде жер қойнауын пайдаланушылар Қазақстан Республикасының Салық кодексінде белгіленген барлық салықтарды және бюджетке төленетін басқа міндетті төлемдерді, ал жер қойнауын пайдаланушылардың төлемдері мен салықтарын - қосымша, жер қойнауын пайдалану бойынша операциялар жүргізген кезде төлейді.

Занды және жеке тұлғалар, соның ішінде Қазақстан Республикасында жер қойнауын пайдалану бойынша операцияларды, сонымен бірге мемлекет меншігіндегі техногендік минералдық құрылымдарды қайта өңдеуді жүзеге асыратын шетелдік тұлғалар жер қойнауын пайдаланушылардың арнаулы төлемдері мен салықтарын төлеушілер болып табылады.

Кен орындарын (кен орындар тобын, кен орындарының бір бөлігін) рентабельдігі төмен, қоюлығы жоғары, суланған, шағын дебетті және игерілген санатқа жатқызу тәртібін, олардың тізбесі мен салық салу тәртібін Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайды. Бұл роялти, өнімді бөлу бойынша Қазақстан Республикасының үлесі, өнімді бөлу туралы контракт бойынша қызметін жүзеге асырушы жер қойнауын пайдаланушының қосымша төлемі салық салудың екі моделіне сәйкес (контракттардың негізгі түрлерін негізге ала отырып) жер қойнауын пайдалануға контракттарда айқындалатын жер қойнауын пайдаланушылар үшін белгіленген салық режимінде жұмыс істей береді дегенді білдіреді.

2009 жылдан жер қойнауын пайдаланушылардың арнаулы төлемдері мен салықтары:

1. Жер қойнауын пайдаланушылардың арнаулы төлемдерін:

- а) қол қойылатын бонусты;
 - ә) коммерциялық табу бонусын;
 - б) тарихи шығындарды өтеу бойынша төлемді;
2. Пайдалы қазындыларды өндіру салығын;
3. Үстеме пайда салығын кіріктіреді.

Бонустар жер қойнауын пайдаланушының тіркелген төлемдері болып табылады. Жер қойнауын пайдалануға арнап жасалған контракттың түрлері мен шарттарына қарай жер қойнауын пайдаланушы үшін бонустардың мынадай түрлері белгіленуі мүмкін: қол қойылатын бонус және коммерциялық табу бонусы. Қол қойылатын бонус жер қойнауын пайдаланушының контракт аумағында жер қойнауын пайдалану құқығын сатып алу үшін алған біржолғы тіркелген төлемі болып табылады.

Қол қойылатын бонус төлеушілері Қазақстан Республикасының жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы заңнамасына сәйкес жер қойнауын пайдалану құқығын алу конкурсының жеңімпазы болған немесе жер қойнауын пайдалану құқығын беру жөніндегі тікелей келіссөздер негізінде жер қойнауын пайдалану құқығын алған, сондай-ақ Қазақстан Республикасы заңнамасында белгіленген тәртіппен жер қойнауын пайдалануға арналған мынадай контракттардың бірін:

1). Барлауға арналған контрактты;

2). Пайдалы қазындыларды өндіруге арналған контрактты жасасқан жеке немесе занды тұлға болып табылады.

Қол қойылатын бонустың бастапқы мөлшері жер қойнауын пайдалануға жасасқан әрбір контракт үшін айлық есептік көрсеткіштің еселенген мөлшерлерінде жеке белгіленеді.

Тарихи шығындарды өтеу бойынша төлем жер қойнауын пайдалануға арналған контракт жасасқанға дейін тиісті контракт аумағын геологиялық зерттеу мен жайластыруға мемлекет шеккен жиынтық шығындарды өтеу бойынша жер қойнауын пайдаланушының тіркелген төлемдері тарихи шығындарды өтеу бойынша төлемі болып табылады. Бұл шығындардың сомасын Қазақстан Республикасы заңнамасында белгіленген тәртіппен осы мақсаттар үшін уәкілетті мемлекеттік орган есептейді және ол салық заңнамасының қағидаларына сәйкес бюджетке төленеді. Тарихи шығындар сомасының бір бөлігі (1,5%-дан 5%-ға дейінгі мөлшерде) мемлекет меншігіндегі геологиялық ақпаратты сатып алу төлемдері түрінде, қалған бөлігі тарихи шығындарды өтеу бойынша төлем түрінде бюджетке төленуге жатады [3].

Пайдалы қазындыларды өндіру салығы Қазақстан Республикасының аумағында өндірілетін минералдық шикізат, мұнай, жерасты сулары және емдік балшықтың әрбір түрі бойынша ақшалай нысанда жеке төленетін салық.

Салықтың төлеушілері жер қойнауын пайдалануға арналып жасалған әрбір жекелеген контракт шеңберінде техногендік минералдық құрылымдардан алынған пайдалы қазындыларды қоса

алғанда, мұнайды, минералдық шикізатты, жерасты суларын және емдік балшықты өндіруді жүзеге асыратын жер қойнауын пайдаланушылар болып табылады.

Жер қойнауын пайдаланушы салық кезеңінде өндірген шикі мұнайдың, газ конденсаты мен табиғи газдың нақты көлемі пайдалы қазындыларды өндіруге салық салу объекті, ал бұл көлемнің құны салық базасы болып табылады. Құн өндірілген тауарлы шикі мұнайдың, газ конденсатының және табиғи газдың көлемі мен салық кезеңіне есептелген өнімнің бірлігі үшін әлемдік бағаның көбейтіндісі ретінде айқындалады. Өндірілген минералдық шикізаттың, мұнайдың жерасты сулары мен емдік балшықтың барлық түрлері бойынша пайдалы қазындыларды өндіру салығы жүргізілетін өндіру түріне қарамастан салық заңнамасында белгіленген мөлшерлемелер бойынша және тәртіппен төленеді.

Пайдалы қазындыларды өндіру салығын есептеу үшін жер қойнауын пайдалануы Қазақстан Республикасының Салық кодексінде келтірілген шкалаға сәйкес жер қойнауын пайдалануға арналған әрбір жекелеген контракт бойынша ағымдағы салық жылына арналған өндірудің жоспарланған көлеміне сәйкес келетін мөлшерлемені қолданады. Пайдалы қазындыларды өндіру салығының құрамына: мұнайға арналған пайдалы қазыналарды өндіру салығы, кең таралған пайдалы қазындыларды қоспағанда, минералдық шикізатқа пайдалы қазындыларды өндіру салығы және кең таралған пайдалы қазыналарға, жерасты суларға және емдік балшықтарға, пайдалы қазындыларды өндіру салығы қарастырылады.

Шикі мұнайға пайдалы қазындыларды өндіру салығының мөлшерлемелері газ конденсатын қоса алғанда, тіркелген тұлғаның жылдық өндіру көлеміне қарай (10 мөлшерлеме, өндіру ауқымы 250 мың тоннаға дейін және 10 млн тоннадан жоғары) 7%-дан 20%-ға дейінгі шкала бойынша белгіленеді.

Минералдық шикізаттың құрамындағы пайдалы қазындылар босалқы қорларының нақты (физикалық) көлемі (айналыстан шыққан босалқы қорлардың салық салынатын көлемі) минералдық шикізатқа (қара, түсті және радиоактивті металдар кендері (рудалары); металдар; құрамында металдар бар минералдық шикізат, сондай-ақ сирек кездесетін металдар, шашыраңқы металдар, радиоактивті металдар, бейметалдар, қымбат бағалы тастар, жасанды тастар, техникалық тастар) салық салу объекті болып табылады.

Салық кезеңіндегі орташа биржалық бағаны немесе алғашқы қайта өңдеуден (байытудан) өткен минералдық шикізатты өткізуден безбенделген бағасын тигізе ала отырып, салық кезеңінде минералдық шикізаттың құрамында пайдаланылатын айналыстан шыққан қосалқы қорларының салық салынатын көлемінің құны пайдалы қазындыларды өндіру салығын есептеу үшін салық базасы болып табылады. Мөлшерлемелер ауқымы тым кең тас көмір мен жанғыш тақ-тастар үшін белгіленген нөл пайыздан уран үшін белгіленген 24 пайызға дейін (ең жоғары).

Пайдалы қазындыларды өндіру салығы бойынша салық кезеңі күнтізбелік тоқсан болып табылады. Салық төлеуші салықтың есептелген сомасын орналасқан жері бойынша бюджетке салық кезеңінен кейінгі айдың 25-інен кешіктірмей төлеуге міндетті. Жер қойнауын пайдаланушы пайдалы қазындыларды өндіру салығы жөніндегі мағлұмдаманы орналасқан жері бойынша салық органына салық кезеңінен кейінгі айдың 15-нен кешіктірмей береді.

Жер қойнауын пайдаланушылардың үстеме пайда салығы – салыстырмалы жақсы табиғи жағдайлардағы қызметінен алынған немесе рыноктың салыстырмалы жағдайындағы шығарылған өнімді сатудан алынған косымша пайда үшін төленетін төлем, яғни белгіленген нормативтен тыс алынған табыс үшін төлем [4].

Жоғарыда айтылғандардың негізінде жер қойнауын пайдаланушылардың қызметіне салық салу ерекшеліктері заңда көзделген негіздерде нақты талаптарға сай орындалуы тиіс, салық заңнамаларын тәжірибеде қолдануда кездесетін кемшіліктер болашақта түзетіледі деген ойдамыз.

1. ҚР Жер қойнауы және жер қойнауын пайдалану туралы 2010 жылғы 24 маусымдағы Заңы.
2. Құлпыбаев С., Ынтықбаева С.Ж., Мельников В.Д. Қаржы: оқулық. – Алматы: Экономика, 2010 - 522 бет.
3. "Қазақстан Республикасының Салық кодексін қолданысқа енгізу туралы" ҚР 2008.12.10 №100-IV Заңы.
4. Ермекбаева Б. Жалпы мемлекеттік салықтар. – Алматы, 1997. - 125 бет.

В данной статье автор рассматривает особенности налогообложения деятельности недропользователей в Республике Казахстан и, указывая пробелы налогового законодательства, предлагает пути их решения.

In this article the author considers the features of the taxation of subsoil users in the Republic of Kazakhstan and the pointing gaps tax law offers a way to solve them.